

סיבת הפחתת כתובה במוכת עץ ובקטן הבא על הגדולה

הרב נחם צפרי

לע"נ המנוחה רחל מרים בת כמישה טרבלסי ע"ה

- א. הקדמה
- ב. פתיחת הסוגיא
- ג. שיטת רש"י - תוס' רי"ד
- ד. שיטת תוס'
- ה. גדר בעילה פוגמת
- ו. סיכום

א. הקדמה

המשנה בדף י ע"ב אומרת: "בתולה כתובה מאתיים ואלמנה מנה", אח"כ מפורט בשתי המשניות מי בגדר בתולה, ומי בגדר אלמנה.

גדר אלמנה בפשטות, הינו אישה שנבעלה. יש להעיר שמצינו אלמנה מן הנישואין שהיא בתולה, ובכל אופן כתובה מנה בלבד. מרש"י ותוס' משמע שהסיבה לכך היא שהיא בחזקת בעולה, אבל מהרמב"ן משמע שעצם עמידתה תחת החופה כבר פוגמת את חינה, וא"כ מצינו הרחבה לגדר בעולה.

הנושא שלנו הוא מחלוקת רבנן ור"מ במוכת עץ, ודין קטן הבא על הגדולה (יא ע"א-יא ע"ב):

- א. מהי המציאות?
- ב. מה הדין - האם כתובה פוחתת למנה?
- ג. ואם כן, מהי הסיבה להפחתת כתובה?

ב. פתיחת הסוגיא

נסכם את העולה מן המשנה והגמרא בכירור:

בעולה	מוכת עץ	בוגרת
כולי עלמא מודים שמגיע לה מנה,	ר"מ מודה לבוגרת: כתובתה מאתים, לא נעשה בה מעשה איש.	← כולי עלמא מודים שמגיע לה מאתים
נעשה בה מעשה איש הפוגם את חינה.	→ רבנן מדמים לבעולה: כתובתה מנה, נעשה בה מעשה.	בתוליה כלו בצורה טבעית.

בגמרא מובאת מחלוקת: רב סבר שרבנן מוסיפים לחלוק גם בקטן הבא על הגדולה וסוברים שכתובתה מנה, ושמואל חולק וסובר שאין בזה מחלוקת ולכולי עלמא תקבל מאתים כבתולה, מפני ש "אין מוכת עץ בבשר".

ג. שיטת רש"י - תוס' רי"ד

בתוס' רי"ד נקט שהמציאות בקטן הבא על הגדולה שהשיר את בתוליה (כך גם מדויק בדברי המאירי ביבמות נט ע"א, וכך נטו חלק מהאחרונים לבאר את דברי רש"י שסתם דבריו בסוגייתנו ולא פירש מהי המציאות המדוברת).

א"כ דעת רב מוכנת. רבנן נותנים שתי דוגמאות לפגימה הגופנית של השרת הבתולים: 1. מוכת עץ. 2. קטן הבא על הגדולה, שבעילה אין פה, שהרי אין ביאת קטן ביאה, אולם פגימה גופנית יש פה. השאלה הנשאלת הינה מדוע א"כ שמואל חולק, הרי לרבנן מספיק אכן לפגום פגם גופני כמו במוכת עץ, ומדוע לא חלקו בקטן הבא על הגדולה כמו שחלקו במוכת עץ? (שאלת תוד"ה "שמואל אמר" על שיטה זו).

בתוס' רי"ד מבאר שלשיטת שמואל, פגימה גופנית שנעשית מדעתה, אינה סיבה להפחית מכתובתה, כמו שבמיעוץ לא הפסידה, שבזה מטרחה שלא להצטער תחת בעלה. האם כוונתו שבקטן הבא על הגדולה, הגדולה עשתה זאת ע"מ שלא להצטער תחת בעלה? יותר נראה מסברא שלא דוקא הצורך שלא להצטער מגדיר שנעשה לדעתה, אלא זו דוגמא להשרת בתולים שנעשתה לדעתה וודאי שבעילה נעשתה לדעתה, וכך מוסבר מדוע בקטן הבא על הגדולה אין זה פגם - כי זה לדעתה. דומה הדבר לפציעה באוזן מחמת תאונה, שזהו פגם, לעומת ניתוח לשם עשיית חור לעגיל, שזהו אינו פגם.

אם נניח שכל פגם מדעתה אינו נחשב פגם לדעת שמואל, תישאל שאלה מדוע בנבעלת לגדול כתובתה מנה, הרי אין זה פגם גופני, שכן נעשה מדעתה? התשובה על כך ודאי תהא ששם הבעילה כשלעצמה היא הגורם לאיבוד חינה. למדנו מפה יסוד חשוב שגדר בעילה הפוגמת אינו תלוי כלל בפגם הגופני עצמו ולכן גם אם השרת הבתולים נעשתה מדעתה, יש פה פגם מחמת הבעילה ולא מחמת הפגם הגופני. עדיין אין פה הכרח שבעילה ללא השרת בתולים נחשבת בעילה, בירור זה צריך להיעשות בנפרד מהו גדר בעילה.

לפי זה נסדר את מחלוקת ר"מ וחכמים כך: ר"מ סובר שבעילה פוגמת, ורבנן סוברים שנכון הדבר שבעילה פוגמת, אבל יש דבר נוסף שפוגם והוא פגימה גופנית באותו מקום. שללנו פה דרך אחרת להבנת המחלוקת והיא: לר"מ פגימת בתולה דורשת צירוף שני תנאים - בעילה ופגם גופני, בעוד שלרבנן מספיק פגם גופני לבדו, אולם, כאמור, אין דרך זו נכונה, שהרי ר"מ אינו דורש שני תנאים לפגימת בתולה ולכ"ע הבעילה לבדה פוגמת. אם נניח שרש"י סובר כשיטה זו שקטן הבא על הגדולה מדובר כשהשיר את הבתולים יתבארו דבריו בד"ה "אין מוכת עץ בבשר" שלשיטת שמואל "אי בעולה לא הויא - מוכת עץ נמי ליתא" כך: אם היתה פה בעילה וודאי שהיה פה פגם מחמת הבעילה ללא קשר לפגם הגופני, אבל מאחר שאין פה בעילה, נדרשים אנו לפגם גופני לרבנן, והיות ופגם הנעשה ע"י בשר נעשה לדעתה, אין בזה שם פגם גופני, וכדברי רש"י - בעילה אין פה וגם מוכת עץ אין פה.

לשיטה זו מחלוקת ר"מ ורבנן גם לדעת רב היא בנקודה אחת. מתבאר יפה מדוע רב דימה קטן הבא על הגדולה למוכת עץ ולא לבעולה, כי הוא בא לפגום מטעם השרת בתולים, פגימה גופנית. בנוסף לכך מתבאר תשובתו העקרונית של שמואל - "אין מוכת עץ בבשר" דהיינו: פגימה גופנית מדעתה אינה פגימה גופנית.

סיכום בשיטת רש"י - תוס' רי"ד:

ר"מ: בעילה פוגמת בתולה.

חכמים: גם פגם גופני של השרת בתולים פוגם בתולה, ושתי דוגמאות לכך - א. מוכת עץ. ב. דוגמא נוספת לדעת רב: קטן הבא על הגדולה שבמקרה זה אין פה בעילה אבל פגם גופני יש כאן (שמואל סובר שאין זו דוגמא נכונה שכן רק פגימה גופנית שלא לדעתה נחשבת פגימה, אבל מדעתה אין זו פגימה).

ד. שיטת תוס'

בקטן הבא על הגדולה מדובר שלא השיר את בתוליה (שאם כן השיר - מדוע שמואל חולק במקרה זה, הרי לא גרע ממוכת עץ) ולכן שמואל סובר שכתובתה מאתים לרבנן היות ובעילה אין כאן כי זו ביאת קטן וגם פגימה גופנית אין כאן כי אין השרת בתולים. השאלה הגדולה היא א"כ מדוע רב חולק וסובר שלרבנן כתובתה מנה?

הרשב"א מבאר שרב סובר שאמנם לרבנן אין בעילת קטן בעילה, אבל בה נעשה מעשה כעין מעשה איש "שאינן הולך אחר ביאתו אלא אחר ביאתה". כלומר, חכמים לדברי רב העבירו את נקודת הכובד מהבועל לנבעלת, ואין הפגם נובע מכך שאיש אחר כבר בעלה, אלא שבה מבחינה סובייקטיבית נעשה מעשה כעין מעשה איש.

א"כ נסכם את הבנתנו כרגע בתוס' בשיטת רב - לר"מ: רק בעילה פוגמת. לרבנן: א. גם השרת בתולים שהיא פגימה גופנית גרידא פוגמת. ב. גם בעילה שנעשתה בה למרות שאין בועל, נחשבת בעילה פוגמת.

בנקודה זו מתעוררות שלוש שאלות:

א. מדוע רב מדמה קטן הבא על הגדולה למוכת עץ, היה לו לדמות זאת לבעולה?
 ב. מהי התשובה העקרונית של שמואל, לכאורה היה צריך לענות שביאת קטן אינה ביאה?

ג. נראה לכאורה שחכמים לפי רב נחלקו על ר"מ בגדר הפחתת כתובה למנה, בשתי נקודות מחלוקת שונות, האחת שמסתפקים בפגימה גופנית, והשנייה בגדר בעולה. בדרך כלל נמנעים מדחיקת שתי מחלוקות בענין אחד.

מבואר ברשב"א בסוגייתינו וכן בתלמידי הרשב"א (מובאים שם בשטמ"ק) שנקודת המחלוקת של חכמים עם ר"מ היא נקודה אחת. ר"מ סובר שבעילה ע"י בועל פוגמת חכמים סוברים שאם באשה התרחש דבר שהוא כעין ביאה גם זה נחשב כפגם, ובזה יש שתי דוגמאות: א. מוכת עץ שנשרו בתוליה למרות שאין בועל. ב. כשנבעלה ללא בועל ע"י קטן, גם אם לא נשרו בתוליה.

כעת ברור מדוע רב דימה קטן הבא על הגדולה למוכת עץ כי שם מצינו שגדר בעילה היא גם ללא בועל.

שמואל ענה לו עקרונית שכשחכמים חלקו במוכת עץ זה מחמת שהפגם הגופני נחשב כעין ביאה אבל בעילת קטן אינה נחשבת כעין ביאה ולא נכון לדמותם זה לזה ולומר שבשניהם יש כעין ביאה (יתכן לומר ששמואל סובר שלחכמים אין יסוד של כעין ביאה, ורק במוכת עץ נפגמה מחמת פגם גופני שלא קיים בקטן הבא על הגדולה).

סיכום בשיטת התוס':

- ר"מ: רק בעילה ע"י בועל פוגמת (הדגש הוא שיש כאן בתולה שנבעלה ע"י בועל).
 חכמים: גם כאשר התרחש משהו שמבחינתה זה כעין מעשה איש - זה פוגם (הדגש הוא מה שעבר על הבתולה עצמה). ושתי דוגמאות לכך:
 א. מוכת עץ, ודוקא כשהשיר בתוליה (פחות מכך אין כעין ביאה).
 ב. ביאת קטן שיש בה כעין ביאה גם ללא השרת בתולים (ובזה שמואל חולק וסובר שביאת קטן אינה מספיק כעין ביאה).
 יש להוסיף שאולי כעת נבין גם בשיטת רש"י - תוס' רי"ד, שפגם גופני הוא פונקציה של כעין ביאה.

ה. גדר בעילה פוגמת

- נותר לברר מהו גדר בעילה ע"י בועל שפוגמת לכ"ע. ביררנו שאין צריך לזה תנאי נוסף של פגם גופני, אבל עדיין יתכן שרק השרת בתולים תגדיר שהתרחשה פה בעילה. א"כ יש צורך לברר - א. האם צריך דווקא בעילה שמשירה בתולים או שגם נבעלה בהטיה נפגמה? ב. מה יהיה בנבעלה בהעראה? ג. מה יהיה בנבעלה שלא כדרכה?
 בתוד"ה "ושמואל אמר" בסוגייתנו נראה שברגע שיש בועל (מספיק שנעשתה בה בעילה) גם אם אין השרת בתולים זו בעילה פוגמת, שהרי לרב דינה כבעולה, ולשמואל אין דינה כך רק בגלל שזו ביאת קטן, משמע שאם היתה זו ביאת גדול וודאי שהיתה בעולה למרות שלא היתה פה השרת בתולים. א"כ נראה שבכל שלש השאלות שהצגנו תיחשב כבעולה, אפילו בשלא כדרכה, כך הבין הים של שלמה.
 גם במאירי בסוגייתנו מצינו שבנבעלה שלא כדרכה נחשבת כבעולה כמו הגדרת בעולה לכהן גדול (אמנם ניתן לחלק בדעתו שאולי בעולה שלא כדרכה נבעלה בעילה גמורה רק שלא כדרכה, אבל ביאה כדרכה ללא השרת בתולים אין זו ביאה כלל).
 לעומתו, תוס' ד"ה "טעמא מאי" (כתובות לט ע"ב) דימה גדר בתולה שכתובתה מאתים לגדר בתולה בקנס באונס ומפתה, והסיק שנבעלה שלא כדרכה שם בתולה עליה כמו בקנס. ההפלאה מניח שכך יאמר תוס' גם לענין בעל ולא השיר בתולים, והיטה ההפלאה את דברי תוס' בסוגייתנו לכיוון התוס' בדף לט ע"ב שגדר בעילה זו רק בעילה שמשירה בתולים.

ו. סיכום

העלינו שגדר בעילה לבדה פוגמת בתולה גם ללא פגם גופני. מהו גדר בעילה? נראה שיש בדבר מחלוקת ראשונים, האם דווקא בעילה כזו שמשירה בתולים נחשבת בעילה (תוס' לט ע"ב) או שגם ללא השרת בתולים היא נחשבת בעילה (תוס' בסוגייתינו, מאירי).

חכמים סוברים שגם פגם גופני מחמת מעשה, לבדו, ללא בעילה גם פוגם (כך לתוס' רי"ד ורש"י, ולשמאל דווקא פגם גופני שנעשה שלא לדעתה).

לדעת תוס' ורשב"א נראה שחכמים לא העמידו את הפגם הגופני כסיבה נוספת לפגם, אלא הרחיבו את המושג בעילה__ לא לפוגמת מחמת הבועל, אלא מחמת מה שנתרחש בבעולה ומכך הרחבת גדר בעולה גם לכעין בעולה והשרת בתולים לפי זה היא רק סימן למעשה שהוא כעין ביאה.

כל זה עיסוק במסגרת של איבוד חינה מחמת בעילה או השרת בתולים, ועם זאת יש לזכור את דברינו בפתיחה שיתכן שגדר בעולה רחב יותר, דוגמא לדבר - אישה שעמדה תחת חופה כבר איכרה את חינה לדעת הרמב"ן.

